

*„Hutnícký skanzen na Skalke vo Valaskej,”*

**N**

**Ľudová a industriálna zástavba**

**Hronca a Valaskej**

**III.**

**Architektúra** v Hronci sa výrazne líšila od okolitých osád (dedín) a miest. Podstatný vplyv na rôznorodosť industriálnych aj ľudových objektov mala rozmanitosť obyvateľstva nielen v spoločenských vrstvách ale aj rozmanitosť obyvateľstva z rôznych častí monarchie. **Ľudová architektúra podľa dostupných prameňov nenapredovala ale celé stáročia spočívala v stavavbách jedno, dvoj aj trojpriestorových zrubových dreveniciach alebo kamenných domoch bez murovaného komína, projektované aj na konci 19. storočia, teda sto rokov po tereziánskom protipožiarnom opatrení povinne stavať murované komíny aj v drevených domoch obyvateľstva nielen v mestách ale aj v osadách.**

V Hronci musíme brať na zreteľ, že vždy najskôr stála železiarska prevádzka až potom nasledovala zástavba pre robotníkov, úradníkov ale aj honoráciu železiarne. Železiareň sa dokonca niekoľkokrát sťahovala na výhodnejšie miesto v katastri železiarskej osady. Preto v Hronci stavali stále novšie industriálne stavby a tie opustené prestavovali na sklady, pomocné prevádzky alebo ich prestavali na erárne byty. Z troch hlavných prestavieb Hroneckej železiarne len posledná narušila už existujúcu zástavbu obce a muselo dôjsť aj asanácii niekoľkých rodinných aj bytových domov ako aj starej štátnej štvortriednej školy. Tú nahradila v predstihu postavená nová štvortriedna škola.

Koncom 19. storočia už pozorujeme pozvoľnú prestavbu starých dreveníc za murované dvoj-troj priestorové domy bez pivníc a podkrovia ešte so zastaralou čiernou kuchyňou s dreveným veľkým komínom z vonku pobitým dreveným šindšom s klasickou sedlovou strieškou. V izbách sa objavujú vykurovacie kachľovky s dymovodmi ústiacimi do spoločného komína nad kuchyňou. Pri murovaných objektoch pozorujeme ich rozširovanie prístavbou alebo v husto zastavenej časti Hronca nadstavbou poschodia. Častá je prestavba zrušených železiarskych objektov na pevných kamenných základoch a čiastočne murovaných obvodových stien len ako nosných pilierov s latenými alebo hrazdenými výplňami obvodových stien. Ich domurovaním často aj tehlovým murivom s oblokmi a vchodovými dverami do cesty a samozrejme dobudovaním stropu a podlahy vznikali z hámrov obytné domy. Takéto už nepotrebné výrobné objekty buď komora odpredala zamestnancom železiarne, alebo ich upravila na byty vo vlastnej réžii. Murované domy na prelome 19. a 20. storočia už uplatňujú drobnú výzdobu neskorého baroka najmä u lepšie situovanej, strednej vrstve, čo mnohokrát napodobňovali aj na omietnutých domoch chudobnejších obyvateľov. Dodatočná omietka sa objavuje aj na dreveniciach v interieroch aj exterieroch. Išlo snáď o estetický či protipožiarny alebo tepelno-izolačný prvok, čo posúvalo bývanie do vyššieho štandardu.

Aj erárne objekty v Hronci podliehali prestavbám a modernizácii. Mnohé postavili na miestach staršej spočiatku zrubovej asanovanej zástavby a mnohé historicky cenné podľahli novej, socialistickej zástavbe. Mnohé prežili ale stratili pôvodnú štukovú výzdobu vonkajších stien až drastickou výmenou okien a dverí, či nevhodnou prístavbou. Preto si tu budeme všímať najmä anomálie industriálnej zástavby alebo prekrytie pôvodných architektonických prvkov novšou zástavbou.

Huta a kolónia hutníkov a hámorníkov

Železorzudné bane a kolónia baníkov

Uhliarska dielňa a kolónia uhliarov

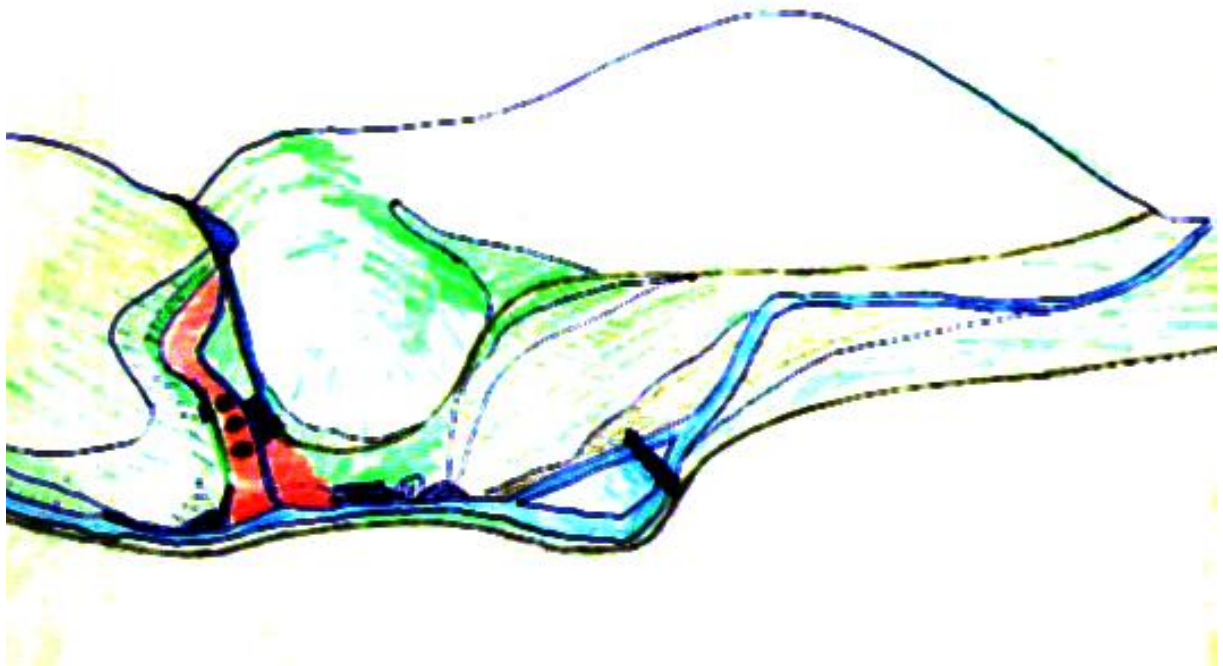
Vedenie železiarskeho podniku

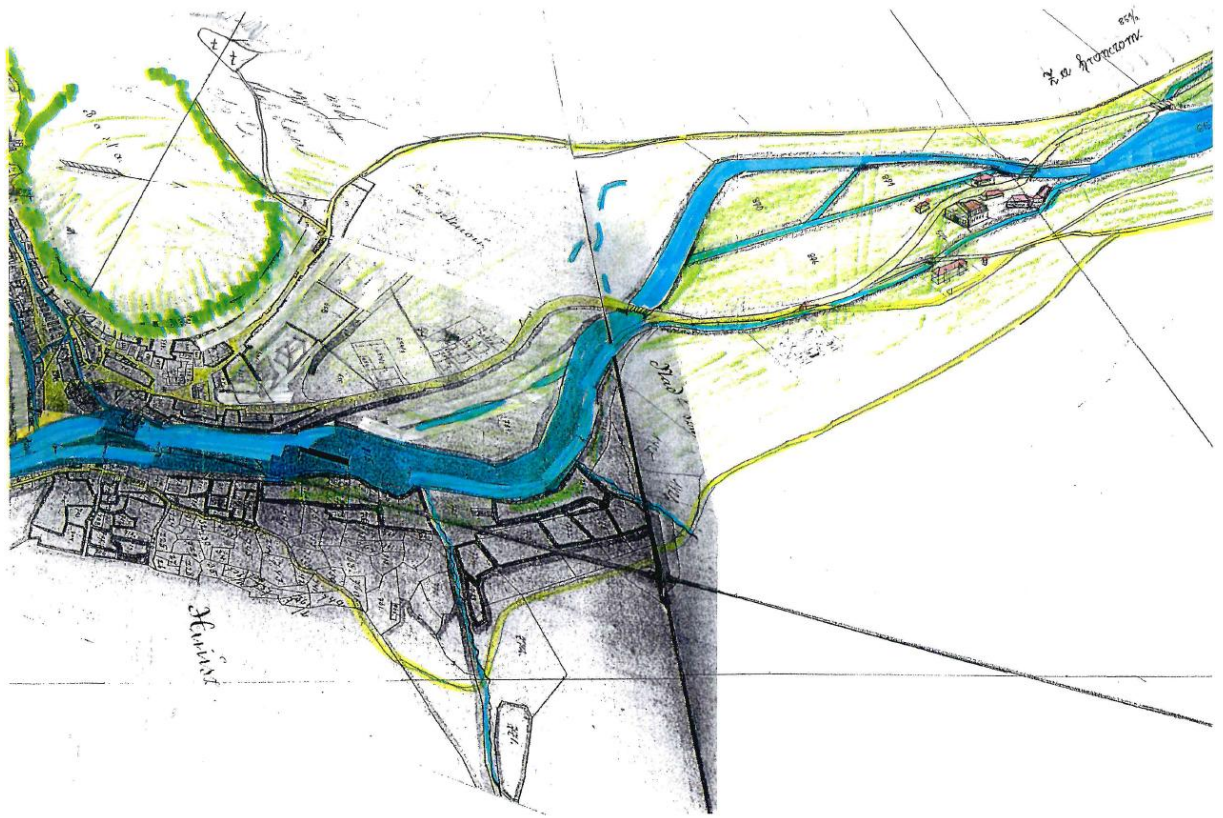
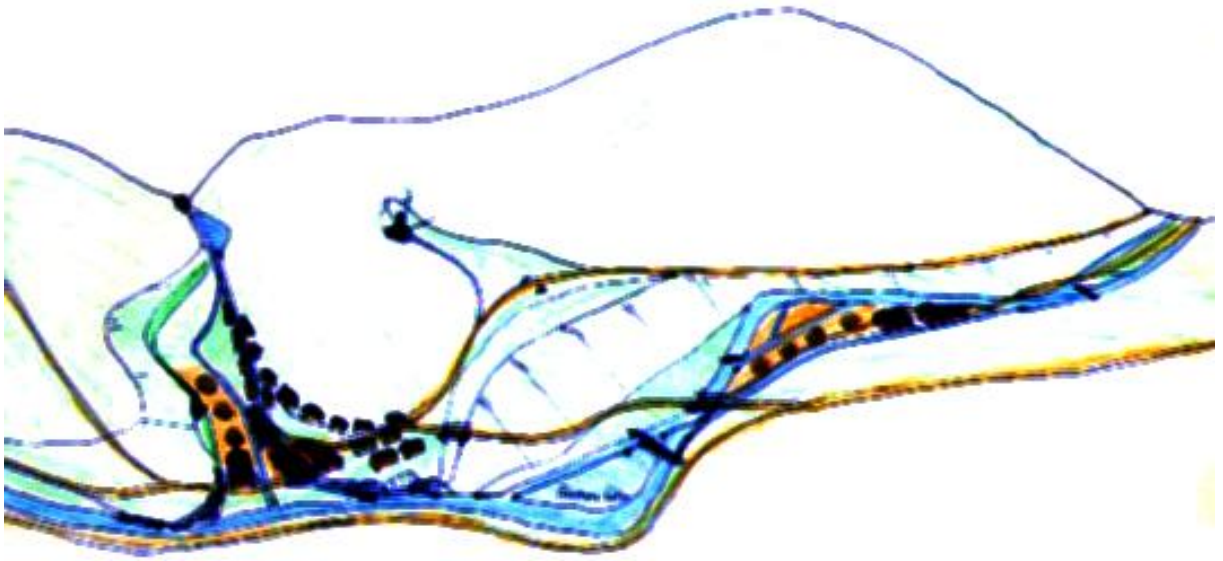
Služby a obchodná infraštruktúra železiarskej osady

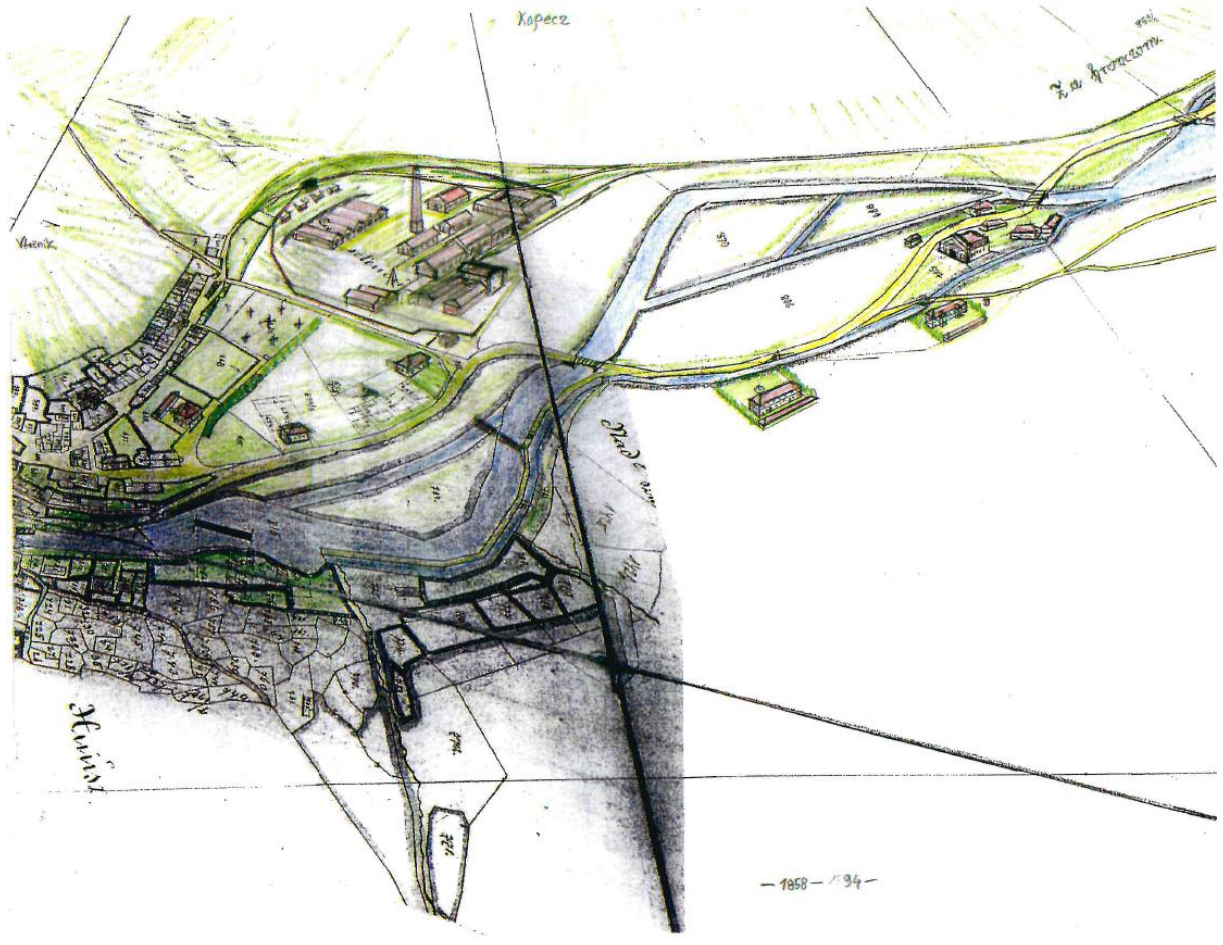
Logistika v železiarskom komplexe

Od prvopočiatkov železiarne (1580) po prvú vlnu jej prestavby a rozšírenie so zavedením vysokopečnej prevádzky do roku 1743 išlo o drevenú zástavbu vo forme zrubov, hrazdených stavieb alebo v kombinácii s kamennými základmi a piliermi ale s doskovým opláštením obvodových stien, všetky so sedlovou šindľovou strechou.

Táto časť zástavby prebiehala na sútoku Osrblianskeho potoka (Zahenpach) s Čiernym Hronom so železnými baňami proti toku osrblianky. Tento prítok Čierneho Hrona zabezpečoval aj hnaciu silu vodných kolies hutných prevádzok a zároveň plavebný kanál na približovanie kľuftového dreva pre uhliarsku dielňu.







- 1858 - / 94 -

